

Михаил Бакунин

ДЪРЖАВНОСТ И АНАРХИЯ

София, 2011

Преводът е направен по изданието:
М. А. Бакунин. Философия, социология, политика.
Приложение к журналу „Вопросы философии“.
Москва, изд. „Правда“, 1989, с. 291–526.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Димитър Мирчев, превод, 2011
© Емилия Минева, студия, 2011
© Издателство „Изток-Запад“, 2011

ISBN 978-954-321-887-5

МИХАИЛ БАКУНИН

ДЪРЖАВНОСТ
И АНАРХИЯ

Превод от руски
Димитър Мирчев

„Държавност и анархия“ е най-голямата творба на М. А. Бакунин, сред малкото написани на руски език. Подзаглавието „Борбата на две партии в Интернационалното общество на работниците“ всъщност определя основната тема на книгата. От историята на Германия, Франция и славянските страни Бакунин прави извода, че в Германия се възобновява най-пълната реакция, обладана, както той е мислил, от завоевателска страст и доминиране на държавата, а от друга страна – прави извода за бъдещата Социална революция, която се заражда на юг в Италия, Испания и Франция, към които ще се присъединят народите на европейския северозапад, а след тях и славянските народи.

Под общото заглавие „Държавност и анархия“ през есента на 1873 г. излиза първата част на замисленото от Бакунин съчинение. Втората част той е имал намерение да посвети на историята на работническите асоциации в Германия и в други европейски страни, както и на проблема за „всенародния бунт“ и организацията на работническите маси според принципите на анархизма. Сборникът „Историческото развитие на Интернационала“, излязъл през същата 1873 г., фактически представлява втората част на „Държавност и анархия“.

Този превод на български език е по първото издание в Цюрих на „Държавност и анархия“ от 1873 г.

A. Thompson

СЪДЪРЖАНИЕ

БОРБАТА НА ДВЕ ПАРТИИ В ИНТЕРНАЦИОНАЛНОТО ОБЩЕСТВО НА РАБОТНИЦИТЕ	9
ПРИЛОЖЕНИЕ А.	241
ПРИЛОЖЕНИЕ Б.	263
АНАРХИЗМЪТ НА МИХАИЛ БАКУНИН	267
Емилия Минева	

БОРБАТА НА ДВЕ ПАРТИИ В ИНТЕРНАЦИОНАЛНОТО ОБЩЕСТВО НА РАБОТНИЦИТЕ

Предговор

Интернационалното общество на работниците¹, зародило се едва преди девет години, вече е успяло да постигне такова влияние върху практическото развитие на икономическите, социалните и политическите въпроси в цяла Европа, че нито един публицист и нито един държавен човек не биха му отказали отсега нататък най-сериозното и често пъти тревожно внимание. Официалният, официозният и буржоазен свят – светът на щастливите експлоататори и на черноработния труд, гледа на него с такъв вътрешен трепет, който се усеща с приближаването на неизвестната и слабо определена, но вече силно грозяща опасност, като на чудовище, което задължително би погълнало целия обществен, държавно-икономически строй, ако само чрез приведени в действие поредица от енергични мерки във всички страни на Европа не бъде сложен край на бързите му успехи.

Известно е, че след края на последната война², сломила историческото надмощие на държавническа Франция в Европа и

¹ Бакунин има предвид Международната асоциация на работниците, т.е. Първия Интернационал, създаден през 1864 г. – Б.пр.

² Става дума за Френско-пруската война в периода 1870–1871 г. – Б.пр.

заменила го с още по-омразното и гибелно надмощие на държавническия пангерманизъм, действията срещу Интернационала стават любима тема на междуправителствените преговори. Това е твърде естествено явление. Държавите, в същността си противоположни и докрай непримирими една към друга, не са могли и не могат да намерят друга почва за обединение, освен единствено в съвместното поробване на народните маси, които са основа и цел на съществуването им. Княз Бисмарк¹, разбира се, е бил и ще си остане главният вдъхновител и двигател на този нов Свещен съюз. Но не той е първият, излязъл с предложенията си на сцената. Той е предоставил съмнителната чест за подобна инициатива на униженото правителство на току-що разгромената от него френска държава.

Министърът на външните работи на псевдонародното правителство, неизменният изменник на републиката, затова пък верен приятел и защитник на Ордена на йезуитите, вярващият в Бог, но презиращ човечеството и на свой ред презиращият от всички честни поборници за народното дело, прословутият ритор Жюл Фавр², отстъпващ единствено на г-н Гамбета³ честта да е прототип на всички адвокати, с радост е поел ролята на злостен клеветник и доносник. Сред членовете на така нареченото правителство на „Националната защита“ той безспорно е бил един от онези, които най-много са допринесли да бъде обезоръжена народната отбрана и Париж да бъде предаден с явна измяна в ръцете на надменния, дързък и безпощаден победител. Княз Бисмарк го е изиграл и обругал пред целия свят. И ето, като че ли възгордял се от двойния позор, от своя и от позора на предадената, а може би и продадена от него Франция, подбуждан заедно с това от желанието да угоди на посрамялия го велик канцлер на победоносната Германска империя, а също и от дълбоката си омраза към пролетариата изобщо, особено към парижките ра-

¹ Бисмарк, Ото Едуард Леополд фон Шьонхаузен (1815–1898) – първи канцлер на Германската империя. – Б.пр.

² Фавр, Жюл (1809–1880) – френски политически деец; заедно с Адолф Тиер (1797–1877), президент на Франция от 1871 г., участва в погрома на Парижката комуна. – Б.пр.

³ Гамбета, Леон Мишел (1838–1882) – френски политически и държавен деец от лявото крило на републиканците. – Б.пр.

ботници, г-н Жюл Фавр прави формален донос срещу Интернационала, чиито членове, бидейки начело на работническите маси във Франция, са се опитвали да предизвикат всенародното въстание и срещу немските завоеватели, и срещу своите експлоататори, управници и предатели. Ужасно престъпление, заради което официалната или буржоазна Франция е трябвало да накаже с показна строгост народната Франция!

Така е станало, че първата дума, казана на другия ден от френската държава след страшното и срамно поражение, е била думата на най-гнусната реакция.

Кой не е чел забележителната директива на Жюл Фавр¹, в която грубата лъжа и още по-грубото невежество отстъпват само на безсилната и яростна злоба на републиканеца-рenegат? Това не е отчаян вопъл на един човек, а на цялата буржоазна цивилизация, изтощила света и осъдена да умре от окончателното си изтощение. Като предчувства приближаването на неминуемия си край, със злобно отчаяние тя се хваща за всичко, само и само да продължи зловредното си съществуване, призовавайки на помощ всички идоли на миналото, срутени някога от нея самата, – и Бог, и Църквата, и папата, и патриархалното право, а преди всички като най-доброто средство за спасение, и полицейското покровителство и военна диктатура, дори и пруската, само и само тя да запази „честните хора“ от ужасната заплаха на Социалната революция.

Разпоредбата на г-н Жюл Фавр намира отглас, къде мислите – в Испания! Г-н Сагаста², мимолетен министър на мимолетния испански крал Амадей³, е поискал на свой реда да угоди на княз Бисмарк и да обезсмърти името си. Той също е започнал кръс-

¹ Бакунин говори за разпоредбата от 6 юни 1871 г. на члена на френското правителство Жюл Фавр, в която той в частност квалифицира Първия Интернационал като общество на войната и омразата, атеистично и комунистическо общество. – Б.пр.

² Сагаста, Пракседес Матео (1827–1903) – испански политически деец, в периода 1868–1870 и 1871–1872 г. е министър на вътрешните работи на Испания, в края на XIX и началото на XX век е министър-президент. – Б.пр.

³ Амадей Савойски (1845–1890) – крал на Испания от 1870–1873 г., син на Виктор Емануил II (1820–1878) – първият крал на обединена Италия в периода 1861–1878. – Б.пр.

тоносен поход срещу Интернационала и като не е бил доволен от безсилните си и безплодни мерки, предизвикали единствено твърде обидния присмех на испанския пролетариат, също написва цветиста директива¹, заради която обаче, с очевидното одобрение на княз Бисмарк и неговия адюнкт², заслужено е излял калая от по-предпазливото и по-малко свободно правителство на Великобритания, а след няколко месеца е паднал от властта.

Впрочем изглежда, че директивата на г-н Сагаста, макар и говорещ в името на Испания, е била замислена, ако ли не и съчинена, в Италия под непосредственото ръководство на твърде опитния крал Виктор Емануил II, щастливия баща на нещастния Амадей.

В Италия преследването на Интернационала е започнало от три страни: първо, както трябва да очакваме, го е проклет самият папа. Той е направил това твърде оригинално, смесвайки в едно общо проклятие всички членове на Интернационала с франкмасоните, якобинците, рационалистите, деистите³ и либералните католици⁴. Според светия отец към това отхвърлено общество принадлежи всеки, който не се покорява сляпо на боговъдхновеното му словоизлияние. По същия начин преди 26 години един пруски генерал е определил комунизма: „Знаете ли – казал на войниците си – какво означава да си комунист? Това значи да се мисли и действа в разрез с височайшата мисъл и воля на Негово величество краля“.

Но не само римокатолическият папа е проклет Интернационалното общество на работниците. Известният революционер Джузепе Мадзини⁵, известен в Русия много повече като италиан-

¹ Испанският министър на вътрешните работи Сагаста изпраща в провинцията разпореда, която фактически поставя извън закона членовете на Интернационала. – Б.пр.

² Адюнкт (от лат. adiunctus – присъединен) – асистент. – Б.пр.

³ Деисти (от фр. déiste) – привърженици на деизма: Волтер, Русо, Новиков и др. – Б.пр.

⁴ През 1864 г. римският папа Пий IX издава *Syllabus*, осъждащ в частност пантеизма, натурализма, рационализма, социализма и комунизма, както и тайните организации. – Б.пр.

⁵ Мадзини (Мацини), Джузепе (1805–1872) – италиански революционер-демократ и републиканец. – Б.пр.

ски патриот, заговорник и агитатор, отколкото като метафизик-деист и основател на нова църква в Италия, да – самият Мадзини през 1871 г., на другия ден след поражението на Парижката комуна, в същото време когато озверелите изпълнители на зверските версайски декрети са разстрелвали хилядите обезоръжени комунари, е сметнал за полезно и необходимо да присъедини към римокатолическата анатема и към полицейско-държавническото преследване също и своето, сякаш патриотично и революционно, а всъщност съвсем буржоазно и заедно с това богословско проклятие. Надявал се е, че думите му ще са достатъчни, за да убият всичките симпатии в Италия към Парижката комуна и да задушат в зародиш току-що възникващите интернационални секции. Станало е точно обратното: нищо не е предизвикало така засилването на тези симпатии и увеличаването на интернационалните секции, както гръмкото му и тържествено проклятие.

Италианското правителство, враждебно към папата, но още по-враждебно настроено към Мадзини, на свой ред, е било нащрек. Отначало то не е разбрало опасността, която го грози от страна на Интернационала, който бързо се е разпространявал не само в градовете, но дори и в селата на Италия. То е мислило, че новото общество само ще служи като противодействие на успехите на буржоазно-републиканската пропаганда на Мадзини, и в това отношение не е сгрешило; но скоро се убеждава, че пропагандата на принципите на Социалната революция в среда от страстно население, доведена от него до най-ниската степен на мизерия и гнет, е по-опасно за него от всичките политически агитации на Мадзини. Смъртта на великия италиански патриот, настъпила скоро след гневното му изявление срещу Парижката комуна и срещу Интернационала, напълно е успокоила италианското правителство. Обезглавената партия на привържениците на Мадзини отсега нататък не го заплашва ни най-малко. В нея вече е започнал видим процес на разпадане и понеже началата и целите ѝ, а също и целият ѝ състав са чисто буржоазни, то тя показва несъмнени признаци на онази немощ, от която са заразени в наше време всички буржоазни начинания.

Друго нещо са пропагандата и организацията на Интернационала в Италия. Те пряко и предимно се обръщат към черно-работната среда, която в Италия, както и във всички страни на Европа, съсредоточава в себе си целия живот, сила и бъдеще на

съвременното общество. От буржоазния свят към него се присъединява само онова малцинство, което ненавижда от дъното на душата си днешния порядък – политически, икономически и социален, загърбва породилата го класа и изцяло се отдава на народното дело. Такива хора са малко, затова са скъпоценни, разбира се, само тогава, когато, ненавиждайки общобуржоазния стремеж към господство, са задушили в себе си последните остатъци на личното честолюбие; в такъв случай, повтарям, те са действително скъпоценни. Народът им дава живот, елементарна сила и почва; в замяна те му носят положителни знания, усет за абстракция и анализ и умение да се организират и създават съюзи, които на свой ред създават онази съзнателна решителна сила, без която победата е немислима.

В Италия, както и в Русия, има много такива млади хора, много повече, отколкото в която и да е друга страна. Но, което е по-важното, в Италия съществува огромен, твърде умен по природа, но в по-голямата си част неграмотен и поголовно мизерстващ пролетариат, който наброява два-три милиона градски и фабрични работници и дребни занаятчии и около двацет милиона селяни без собственост. Както казахме по-горе, цялата тази неизброима маса от хора е доведена до потискащото и грабителско управление на висшите класи под либералния скиптър на краля-освободител и обединител на италианските земи до такова отчаяно положение, че самите поборници и заинтересовани участници в сегашното управление започват да признават и говорят силно както в парламента, така и в официалните списания, че да се продължава по този път не е възможно и че е необходимо да се направи нещо за народа, за да се избегне всичко разрушаващия народен погром.

Да, може би, никъде не е така близка Социалната революция, както в Италия, никъде, без да изключваме дори самата Испания, въпреки че в Испания вече съществува официална революция¹, а в Италия, изглежда, всичко е тихо. В Италия целият народ очаква социалния преврат и всеки ден съзнателно се стреми към него. Може да си представим колко широко, колко искрено и страстно

¹ На 11 февруари 1873 г. испанският крал се отрича от престола и Испания е провъзгласена за република. – Б.пр.

е била приета и днес се възприема програмата на Интернационала от италианския пролетариат. В Италия не съществува, както в много други страни на Европа, особена работническа прослойка, отчасти вече привилегирована благодарение на доста големия си доход, хвалеща се дори с литературно образование в някаква степен и дотолкова изпълнена от буржоазните начала, стремежи и суета, че принадлежащите към нея работници се различават от буржоазията само по положението, но не и по насочеността си. Такива работници има много – особено в Германия и Швейцария; в Италия, напротив, те са много малко, толкова, че се губят сред масата без ни най-малка следа и влияние. В Италия преобладава онзи мизерстващ пролетариат, за когото господата Маркс и Енгелс, а след тях и цялата школа от социалдемократи в Германия, говорят с най-дълбоко презрение, но това е съвсем напразно, защото в него и само в него, а съвсем не в посочената по-горе буржоазна прослойка от работническата маса, се намират умът и цялата сила на бъдещата Социална революция.

За това по-нататък ще говорим подробно, сега ще се ограничим със следния извод: именно поради категоричното преобладаване на мизерстващия пролетариат в Италия пропагандата и организацията на Интернационалното общество на работниците в тази страна са получили най-страстния и истинно народен характер; вследствие именно на това, без да се ограничават само в градовете, те бързо са обхванали и селското население.

Италианското правителство днес напълно разбира опасността от това движение и с всички сили, не напразно, се старее да го задуши. То не издава гръмки, цветисти декрети, но действа както подобава на полицейската власт, тихомълком задушава без обяснение, без вик. Закрива въпреки законите едно след друго всички работнически общества, с изключение на онези, чиито почетни членове се смятат за принцове по кръв, министри, префекти и изобщо за хора знатни и почтени. Всички други работнически общества то гони безмилостно, заграбва документите и парите им, а членовете им задържа по цели месеци без съд и дори без следствие в мръсните си затвори.

Няма съмнение, че като действа така, италианското правителство следва не само собствената си мъдрост, но също и съветите и указанията на великия канцлер на Германия по същия начин, както преди послушно е следвало заповедите на Наполен

III¹. Италианската държава се намира в такова странно положение, че по броя на жителите и по обема на земите си би трябвало да се води за велика държава, но поради действителната си сила, разорение и гнила организация, въпреки всички усилия, лошо дисциплинирана, в добавка ненавиждана от народните маси и дори от дребната буржоазия, тя едва-едва може да бъде призната за държава от втора величина. Затова ѝ трябва покровител, тоест господар извън Италия, а всеки ще намери за естествено, че след падането на Наполеон III княз Бисмарк е заел мястото на необходим съюзник на тази монархия, създадена чрез пиемонтската интрига² на основа, подготвена от патриотичните усилия и подвизи на Мадзини и Гарибалди³.

Впрочем, ръката на великия канцлер на пангерманската империя се усеща и сега в цяла Европа, с изключение единствено на Англия, която обаче неспокойно гледа на тази възникваща мощ, както и в Испания, която е подсигурана срещу реакционното влияние на Германия, макар и временно поради революцията си и от географското си положение. Влиянието на новата империя се обяснява с потресаващата победа над Франция; всеки признава, че поради положението си и огромните финансови средства, завоювани от нея, както и поради вътрешната си организация, сега Германия заема категорично първо място сред европейските велики държави и е в състояние да ги накара да почувстват нейното превъзходство, а че влиянието ѝ задължително трябва да стане реакционно – това е въвн от съмнение.

Германия в сегашното си състояние, обединена от гениалната и патриотична измама⁴ на княз Бисмарк, която, от една страна, се опира на примерната организация и дисциплина на армията си, готова да задуши и унищожи всичко на света и извърши всякак-

¹ Наполеон III Луи Бонапарт (1808–1873) – император на Франция в периода 1852–1870 г. – Б.пр.

² Бакунин има предвид обстоятелството, че през 1859–1860 г. обединяването на Италия става около кралство Сардиния, по-точно около неговия основен регион на северозапад – Пиемонт. – Б.пр.

³ Гарибалди, Джузепе (1807–1882) – водач на италианското националноосвободително движение. – Б.пр.

⁴ В политиката, както и във висшите финансови сфери, измамата се счита за доблест. – Б.а.

ви вътрешни и външни престъпления само от едното мигване на своя крал-император; а от друга, като се опира на верноподаническият патриотизъм, на безграничното национално честолюбие и на онова старо историческо, също такава безкрайно послушание и богопочитане на властта, с които днес се отличават немското дворянство, немският еснаф, немската бюрокрация, немската църква, цялото съсловие от немски учени и под обединеното им влияние твърде често – уви! – и самият немски народ – Германия, твърдя, се гордее с деспотично-конституционната си мощ на своя самодържец и властелин, представлява и съвместява изцяло един от двата полюса на съвременното социално-политическо движение, а именно полюса на държавността, държавата, реакцията.

Германия е предимно държава, каквато е била Франция по времето на Луи XIV¹ и при Наполеон I², каквато не е преставала да бъде Прусия и сега. От времето на окончателното създаване на пруската държава от Фридрих II³ е подигнат въпросът: кой кого поглъща – Германия Прусия или Прусия Германия? Оказва се, че Прусия изяжда Германия. Следователно докато Германия си остава държава, въпреки всякакви мнимо либерални, кон-

¹ Луи XIV (1638–1715) – френски крал от династията на Бурбоните от 1643 г. Бурбоните са династия, управлявала Франция, Испания и Южна Италия. Тя произхожда от френската династия на Капетингите. Името на династията на Бурбоните идва от брака на Робер, граф Клермон, шести син на френския крал Луи IX, с Беатрис, наследница на владение на Бурбони. Техният син Луи става херцог Бурбон през 1327 г. Въпреки че неговият род е лишен от херцогство след два века, потомци на рода са коронясани в Навара (1555) и във Франция (1589). Други потомци на френската династия на Бурбоните владее Испания (1700–1808, 1813–1868 и 1875–1931 г., и отново от 1975 до днес) и Кралството на двете Сицилии (1734–1806 и 1815–1860, и само Сицилия от 1806 до 1816 г.), но през 1792 г. френската линия губи короната за първи път, а през 1830 г. – за последен, след 16-годишен период на реставрация. Майката на княз Фердинанд Сакс-Кобурготски, който заема българския престол през август 1887 г., е принцеса Клементина Орлеанска, дъщеря на последния френски крал Луи-Филип. – Б.пр.

² Наполеон I Бонапарт (1769–1821) – френски император в периода 1804–1814 и през 1815 г. – Б.пр.

³ Фридрих II Велики (1712–1786) – пруски крал от 1740 г. – Б.пр.

ституционни, демократически и дори социално-демократични форми, по необходимост тя ще бъде първостепенната представителка и непрекъснат извор на всевъзможни деспотизми в Европа.

Да, от времето на образуването на новата държава в историята, от втората половина на XVI век Германия, включително и Австрийската империя, доколкото тя е немска, по същество никога не е преставала да бъде главен център на всички реакционни движения в Европа, без изключение дори по времето, когато великият коронован волнодумец Фридрих II си е пишел с Волтер¹. Като умен държавен мъж, ученик на Макиавели² и учител на Бисмарк, той е обругал всичко: и Бог, и хората, без изключение, разбира се, и кореспондентите си философи, вярвал е само в своя държавнически разум, както винаги при това опирайки се на „божествената сила на многобройните батальони“ („Бог винаги е на страната на силните батальони“ – казвал е той), както на икономиката и възможното съвършенство на вътрешното административно управление, разбира се, механично и деспотично. В това, според него, също и по наше мнение, действително се съдържа цялата същност на държавата. Все пак единствено си остава някаква невинна фиоритура³, имаща за цел да измами нежните чувства на хората, които не могат да понесат осъзнаването на суровата истина.

Фридрих II усъвършенства и завършва държавната машина, построена от баща му и дядо му и подготвена от неговите предци; тази машина в ръцете на достойния му приемник княз Бисмарк станала средството за завоевания и за възможното прусашко германизиране на Европа.

Както казахме, Германия от времето на реформите не е престанала да бъде главният извор на всички реакционни движения в Европа; от втората половина на XVI век до 1815 г. инициативата на това движение принадлежи на Австрия. От 1815 до 1866 г. тя

¹ Волтер (Мари Франсоа Аруе) (1694–1778) – френски философ-просветител, историк и писател. – Б.пр.

² Макиавели, Николо (1469–1527) – италиански политически мислител, писател и историк. – Б.пр.

³ Фиоритура (лат. *floritura* – цъфтеж) – тук разкрасена от трели мелодия и т.н. – Б.пр.

се дели на Австрия и Прусия, обаче с надмощието на първата, където управлява старият княз Метерних¹, тоест до 1848 г. От 1815 г. към този свещен съюз на чисто германска реакция предимно от ловци, отколкото дейци, се присъединява и бичът на нашия татаро-немски, всеруски император.

Подбуждани от естественото желание да отхвърлят от себе си отговорността за всички низости, извършени от Свещения съюз, немците се стараят да уверят себе си и другите, че главният им инициатор е Русия. Не ние ще защитаваме имперска Русия, защото именно поради дълбоката ни любов към руския народ, поради това именно, че страстно му желаем най-пълното преуспяване и свобода, ненавиждаме тази проклета всеруска империя така, както нито един немец не би могъл да я мрази. За разлика от немските социалдемократи, чиято програма си поставя за първа цел създаването на пангерманската държава, руските социални революционери преди всичко се стремят към цялостно разрушаване на нашата държава, убедени в това, че докато има държавност, каквато и да е тя, ще угнетява нашия народ и този народ ще бъде беден роб. И така, не от желанието да защитаваме политиката на кабинета в Петербург, а заради истината, която винаги и навсякъде е полезна, ще отговорим следното на немците.

Действително, имперска Русия, в лицето на двамата си венеценосци Александър I² и Николай I³, изглежда, твърде активно се е намесвала във вътрешните работи на Европа. Александър е търчал по всички посоки и шумно е започвал много неща; Николай се е мръзил и заплашвал. С това обаче всичко е привършвало. Те нищо не са направили, не защото не са искали, а защото не са могли, понеже не са им позволили техните приятели, австрийците и пруските немци; била им е предоставена единствено почетна роля на плашила, само Австрия и Прусия са действали

¹ Метерних-Винберг Клеменс Венцел Лотар (1773–1859) – австрийски държавен деец и дипломат. – Б.пр.

² Александър I Павлович (1777–1825) – руски император от 1801 г. – Б.пр.

³ Николай I Павлович (1796–1855) – руски император от 1825 г. – Б.пр.

и най-накрая, под ръководството и с позволението на едната и другата – и френските Бурбони (срещу Испания).

Всеруската империя само един път е прекрачила границите си, през 1849 г., и то единствено, за да спаси Австрийската империя, обхваната от унгарския бунт. През сегашното столетие Русия на два пъти е задушавала полската революция и двата пъти с помощта на Прусия, също толкова заинтересована за запазването на полското робство, както и тя самата. Казвам го, разбира се, за имперска Русия. Народната Русия е немислима без полската независимост и свобода.

Че руската империя по природата си не може да притежава друго влияние в Европа, освен най-зловредното и срещу свободата, че всеки нов факт на държавна жестокост и доминиращ гнет, всяко ново потъпкване на народния бунт и на народната кръв, в която и да било страна, винаги ще срещнат най-горещи симпатии – кой може да се съмнява в това? Но не в това е същината. Въпросът е колко е голямо действителното ѝ влияние и заема ли тя според своя разум, мощ и богатство такова доминиращо положение в Европа, че нейният глас да бъде в състояние да разрешава въпросите?

Достатъчно е да вникнем в историята от последните шейсет години, както и в самата същност на нашата татаро-немска империя, за да отговорим отрицателно. Русия съвсем не е толкова силна държава, каквато обичат да я представят хвалебственото въображение на нашите школки патриоти, детинското въображение на западните и югоизточните панслависти, а също и слабоумното от старост и страх въображение на робските либерали в Европа, готови да преклонят глава пред всяка военна диктатура, собствена и чужда, само и само да ги избави от ужасната опасност, която ги грози от страна на собствения им пролетариат. Когато не ръководи нито надеждата, ни страхът, като гледа трезво на сегашното положение на петербургската империя, знае, че на запад и срещу запада по своя инициатива тя, без да е предизвикана за това от някоя велика западна държава и не по друг начин, а в тясна връзка с нея, никога нищо не е предприемала и не може да предприеме. Цялата ѝ политика от памтивека е в това да се примъкне някак си към чуждо начинание; и от времето на хищническото разделение на Полша, замислено както е известно от

Фридрих II, предложил на Екатерина II¹ да си поделят също така и Швеция, Прусия е била именно онази западна държава, която не е престанала да оказва тази услуга на всеруската империя.

Спрямо революционното движение в Европа Русия в ръцете на пруските държавни мъже е играла ролята на плашило, а често пъти и на параван, зад който те твърде изкусно са прикривали собствените си завоевателски и реакционни начинания. След забележителните поредни победи на пруско-германската армия във Франция, след окончателното премахване на френската хегемония в Европа и замяната ѝ с пангерманската хегемония, повече не е имало нужда от паравани и новата империя, осъществила лелеяните мечти на немския патриотизъм, открито е изпъкнала с целия блясък на завоевателната си мощ и нейната системна реакционна инициатива.

Да, сега Берлин, изглежда, стана глава и столица на цялата жива и действителна реакция в Европа, а княз Бисмарк – главният ѝ ръководител и пръв министър. Казвам, че реакцията е жива и действителна, а не отживелица. Отживялата или поради липса на здрав смисъл реакция, най-вече римокатолическата, все още броди като зловеща, но безсилна вече сянка в Рим, във Версай, отчасти във Виена и Брюксел; друга, камшико-петербургската, да допуснем, макар и не сянка обаче, лишена от смисъл и бъдеще, продължава да безчинства в границите на всеруската империя. Но живата, умна и действително силна реакция, съсредоточена сега в Берлин, разпростираща се из цяла Европа от новата Германска империя, е управлявана от държавническият, поради това и във висша степен противонароден гений, на княз Бисмарк.

Тази реакция е не друго, а завършено осъществяване на противонародната идея от най-новата държава, която има единствената цел да изгради най-широката експлоатация на народния труд в полза на капитала, намиращ се в твърде малко ръце: значи победата на еврейското царство, на банократията под могъщото покровителство на фискално-бюрокраичната и полицейска власт най-вече се опира на военната сила, следователно всъщ-

¹ Екатерина II Алексеевна (1729–1796) – руска императрица от 1762 г. – Б.пр.

ност е деспотична, но се прикрива заедно с това от парламентарната игра на мнимия конституционализъм.

Най-новото производство на капитали и банкови спекулации изисква за по-нататъшното си и най-пълно развитие такива огромни държавнически централизации, които единствено могат да подчинят многомилионните експлоатирани маси черноработници. Федеративната организация отдолу-нагоре на работническите асоциации, групи, общини, околии, области и народи е единственото условие за истинската, а не фиктивна свобода, толкова противоположна на същината им, както е несъвместима с тях някаква икономическа автономия. Поради това те прекрасно съществуват чрез така наречената представителна демокрация; тъй като тази най-нова държавническа форма, основана на мнимото господство на мнимата народна воля, като че ли изразявана от мнимите представители на народа в мнимото Народно събрание, съчетава две главни условия, необходими за преуспяването им, а именно: държавната централизация и действителното подчинение на народа на монарха, който интелектуално го управлява, сякаш го представлява, и на задължително експлоатиращото го малцинство.

Когато ще говорим за социално-политическата програма на марксистите¹, ласалианците² и изобщо за немските социалдемократи, ще имаме случай по-отблизо да разгледаме и уточним тази фактическа истина. Сега да обърнем внимание на другата страна на въпроса.

Всяка експлоатация на народния труд, чрез каквито и политически форми на мнимото народно господство и мнима народна свобода да бъде позлатена, е горчива за народа. Значи, никой народ, колкото и по природата си да е смирен и колкото и послушанието пред властта да му стане навик, няма по свое желание да поиска да ѝ се подчинява; за това са необходими непрекъснати принуда и насилие, значи са нужни полицейски надзор и военна сила.

¹ Маркс, Карл (1818–1883) – немски социолог, историк и революционер. – Б.пр.

² Ласал, Фердинанд (1825–1864) – един от ръководителите на немското работническо движение през 60-те години на XIX век. – Б.пр.

Най-новата държава по своята същност и цел задължително е военна държава, а военната държава по същата необходимост се превръща в завоевателна държава; ако тя самата не заграбва, ще бъде завоювана по простата причина, че където съществува сила, непременно тя ще се прояви или ще се задейства. От това следва отново, че най-новата държава задължително трябва да е огромна и мощна; това е задължителното условие за нейното запазване.

И точно както производството на капитали и банковата спекулация най-накрая поглъщат дори самото производство, по същия начин поради страха от банкрут трябва непрекъснато да се разширяват за сметка на поглъщаните от тях малки спекулации и производства, трябва да се стремят да станат единствените, универсални и световни; по същия начин най-новата държава, военна по необходимост, носи в себе си необратимия стремеж да стане световна държава; но световната държава, разбира се, не е осъществима, във всеки случай би могла да бъде една; две такива държави една до друга категорично не са възможни.

Хегемонията е само скромна, възможна проява на този неосъществим стремеж, присъщ на всяка държава; а първото условие за хегемония е относителното безсилие и подчиняване във всеки случай на всички заобикалящи я държави. Така, докато е съществувала хегемонията на Франция, тя е била обусловена от държавническото безсилие на Испания, Италия и Германия, и досега френските държавни мъже – сред тях, най-вече, разбира се, г-н Тиер – не могат да простят на Наполен III, че е позволил на Италия и Германия да се обединят и сплотят.

Сега Франция е разчистила мястото и то е заето от германската държава, която според нашето убеждение днес е единствената истинска държава в Европа.

На френския народ все още безспорно предстои велика роля в историята, но държавническата кариера на Франция е приключила. Който донякъде познава характера на французите, ще каже заедно с нас, че ако Франция дълго време е могла да бъде водеща държава, то да е второстепенна, дори равносилна на другите, категорично не е възможно. Като държава, сега управлявана от държавни мъже, все едно дали г-н Тиер, или от г-н Гамбета, или

дори от херцозите на Орлеан¹, тя не ще се примири със своето унижение; ще се подготвя за нова война и ще се стреми към отмъщение и възстановяване на загубеното първо място.

Възможно ли е тя да го постигне? Категорично не. За това има много причини; посочвам две главни. Последните събития доказаха, че патриотизмът, тази висша държавническа добродетел, тази душа на държавната сила, изобщо не съществува във Франция вече. При висшите съсловия той се проявява единствено като национално високомерие, но и това високомерие вече е толкова слабо, така вече е сразено в корена си от буржоазната необходимост и от навика да се пренебрегват реалните интереси от всички идеални интереси, което по време на последната война не е могло дори, както е правело преди, да ги превърне, макар и временно, от дребни магазинери, предприемачи, спекуланти на борсата, офицери, генерали, бюрократи, капиталисти, собственици и възпитани от йезуитите дворяни в самоотвержени герои и патриоти. Всички се плашат, всички изменят, всички се хвърлят да спасяват само собственото си имущество, всички се възползват от нещастията на Франция, само за да плетат интриги срещу нея; всички по най-нахален начин се стараят да се надпреварват, за да получат благоволенията на безпощадния и надменен победител, превърнал се в господар на френските съдби; всички в един глас и въпреки всичко проповядват покорство, смирение и молят за мир... Днес всички тези покварени празноглавци отново се горещят и хвалят, но този комичен и отвратителен повик на незначителните герои не може да заглуши вопиющото свидетелство на вчерашната им подлост.

Несравнимо по-важно от това е, че нито една капка патриотизъм не се е оказала дори у селското население на Франция. Да, за разлика от общото очакване френският селянин, откакто е станал собственик, е престанал да бъде патриот. По времето на Жана д'Арк² той на собствените си рамене е изнесъл Франция.

¹ Херцозите на Орлеан – най-младата издънка от френските династии Валуа и Бурбони. – Б.пр.

² Жана д'Арк (Орлеанската дева) (януари 1412–30 май 1431) е родена в просто и бедно семейство в Лотарингия. Фанатично религиозна, Жана д'Арк уверява хората, че ѝ е предначертано да освободи Франция по време на Стогодишната война. На 8 март 1429 г. седемнайсетгодишната

През 1792 г. и след това я отстоява срещу военната коалиция на цяла Европа. Е, тогава нещата са били други: благодарение на евтината продажба на църковните и дворянски имоти той става собственик на земя, която дотогава е обработвал като роб, и справедливо се страхува, че в случай на поражение дворянската емиграция, следваща немската армия, ще му отнеме току-що придобитата собственост; сега вече не се бои и съвсем равнодушно се отнася към срамното поражение на своето мило отечество. С изключение на Елзас и Лотарингия, където по странен начин, сякаш за подбив на немците, които упорито ги разглеждат като немски провинции, се появяват безспорни признаци на патриотизъм, в цяла средна Франция селяните преследват френските и чужди доброволци, въоръжили се за спасението на Франция, като им отказват всичко, често пъти дори ги вземат за прусаки и, напротив, най-гостоприемно посрещат немците.

Съвсем точно можем да кажем, че патриотизмът се е запазил единствено у градския пролетариат.

В Париж, както и във всички други провинции и градове на Франция, само той единствен е искал и изисквал всенародно въстание и война на живот и смърт. Става нещо странно: затова именно върху него се стоварва цялата омраза на заможните класи, които като че ли са обидени, тъй като „по-малките братя“ (израз на г-н Гамбета) изразяват повече добродетел и патриотична преданост, отколкото по-големите.

Жана д'Арк е посветена в рицарско звание от дофина Карл. Начело на армията, тя въодушевява войниците и на 8 май 1429 г. освобождава обсадения от англичаните Орлеан, а народът започва да я нарича Орлеанската дева. След редица победи повежда армията към Реймс, в който на 17 юли с.г. коронова дофина Карл за крал на Франция под името Шарл VII. Размахът на народната война и огромната популярност на Жана д'Арк изплашват краля и придворната аристокрация. Впоследствие тя е отстранена от ръководството на военните действия. На 23 май 1430 г., по време на едно от излизанията на французите от обсадения Компьен, героинята попада в плен на бургундците, които я предават на англичаните. Църковният съд в Руан я обвинява в ерес и на 30 май 1431 г. е изгорена на клада. През 1456 г. във Франция е организиран нов процес, на който е реабилитирана. През 1920 г. канонизирана от Католическата църква за светица. – Б.пр.

Впрочем, заможните класи отчасти са прави. Онова, което подбужда градските пролетарии, не е чист патриотизъм в стария и тесен смисъл на думата. Истинският патриотизъм е чувство, твърде почитено, разбира се, но заедно с това и ограничено, особено, противочовешко и често пъти животинско. Последователен патриот е само онзи, който обичайки страстно своето отечество и всичко свое, мрази страстно също така и всичко чуждо, съвсем като нашите славянофили. При френския градски пролетариат няма дори и следа от такава омраза. Напротив, за последното десетилетие, можем да кажем, от 1848 г. и дори по-отрано, под влиянието на социалистическата пропаганда у него се развива положително братско отношение към пролетариите от всички страни, заедно със също толкова категоричното равнодушие към така нареченото величие и слава на Франция. Френските работници са противници на войната, започната от последния Наполеон, и в навечерието на тази война чрез манифест, подписан от парижките членове на Интернационала, високо заявяват искреното си братско отношение към работниците на Германия: и когато немската армия нахлува във Франция, те се въоръжават не срещу германския народ, а срещу германския военен деспотизъм.

Тази война започва точно шест години след първото основаване на Интернационалното общество на работниците, само четири години след неговия първи конгрес в Женева. За това кратко време интернационалната пропаганда успява да подбуди не само у френските пролетарии, но и сред работниците на много други страни, особено с латински произход, свят от съвсем нови и твърде широки представи, възгледи и чувства, да породи една обща интернационална страст, която да унищожи почти всички предразсъдъци и дребни патриотични или местни страсти.

Този нов светоглед тържествено е изказан вече през 1868 г. на всенароден митинг и – къде мислите, в коя страна? – в Австрия, във Виена, като отговор на цяла поредица политически и патриотични предложения на виенските работници заедно с господата бюргерите, южногермански и австрийски демократи, склонни тържествено да признаят и провъзгласят пангерманското единно и неделимо отечество. За свой ужас чуват следния отговор: „Какво ни обяснявате за немското отечество? За нас, работниците, експлоатираните, вечно мамени и потискани от вас,

и за всички работници от която и да било страна, експлоатираните и потискани пролетарии от целия свят са наши братя; всички буржоа, които ни потискат, управляващите, надзирателите, властимащите и експлоататорите – са наши врагове. Интернационалният лагер от работници е нашето единствено отечество; интернационалният свят от експлоататори – това е чуждата ни и враждебна страна“.

За доказателство на искрените си думи виенските работници веднага изпращат поздравителна телеграма „до парижките братя като пионери на световното работническо освобождение“.

Такъв е отговорът на виенските работници; произтича, въпреки всички политически разсъждения, направо от дълбината на народния инстинкт и предизвиква тогава много шум в Германия, плаши всички бюргери демократи, включително почетния ветеран и водач на тази партия доктор Йохан Якоби¹, и оскърбява не само патриотичните им чувства, но и държавническата вяра в школата на Ласал и Маркс. Вероятно по съвета на последния господин Либкнехт², възприеман днес за един от водачите на социалните демократи в Германия, навремето обаче само член на бюргерско-демократическата партия (покойната народна партия), веднага тръгва от Лайпциг за Виена за преговори с виенските работници, чиято „политическа нетактичност“ дава повод за този скандал. Трябва да му признаем, той действа така успешно, че след няколко месеца, именно през август 1868 г., на Нюрнбергския конгрес на германските работници всички представители на австрийския пролетариат безусловно подписват тясна патриотическа програма на социалдемократическата партия³.

¹ Якоби, Йохан (1805–1877) – пруски политически деец, през 60-те–70-те години радикален противник и критик на Бисмарк. – Б.пр.

² Либкнехт, Карл (1826–1900) – един от основателите и ръководители на немската социалдемократия. – Б.пр.

³ Бакунин допуска грешка, като твърди, че през 1868 г. по въпроса за взаимоотношенията между германските и австрийските социалдемократи К. Либкнехт действа по указание на К. Маркс. В писма до Л. Кугелман от 6 април и от 24 юни 1868 г. К. Маркс изразява критична позиция спрямо тази дейност: „Либкнехт все повече затъва в южногермански глупости. Той не е достатъчно диалектик, за да

Това обаче само откроява дълбоката разлика между политическата насока на водачите, повече или по-малко начетени буржоа, на тази партия и собственият революционен инстинкт на германския и не по-малко и на австрийския пролетариат. Наистина в Германия и в Австрия този народен инстинкт, потискан и непрестанно отклоняван от истинската си цел от партийната пропаганда, повече политическа, отколкото революционно социална, от 1868 г. слабо се развива и не прераства в народно съзнание; затова пък в латинските страни, в Белгия, Испания и Италия и особено във Франция, освободен от този гнет и от систематичното извращение, той широко и съвсем свободно се развива, превръща се в действително и революционно съзнание на градския и фабричен пролетариат¹.

Както отбелязахме по-горе, това осъзнаване на универсалния характер на Социалната революция и солидарност на пролетариата от всички страни, все още слабо съществуващ при английските работници, отдавна вече е формиран сред френските пролетарии. Те още от началото на века са знаели, че като се борят за равенството и свободата си, освобождават цялото човечество.

Тези велики думи, сега употребявани често като фрази, но тогава искрено и дълбоко почувствани, – „свобода, равенство и братство“ за целия човешки род – се срещат във всички революционни песни от онова време. Те залягат в основата на новата социална вяра и социално-революционна страст на френските работници, превърнали се, така да се каже, в тяхна природа, и определят освен това съзнанието и волята им, насоките на мислите, стремежите и начинанията им. Всеки френски работник, когато прави революция, е съвсем убеден, че я прави не само за себе си, но и за целия свят и много повече за света, отколкото за

критикува едновременно в две посоки“. *К. Маркс, Фр. Енгелс. Съч.*, т. 32, 458. – Б.пр.

¹ Няма съмнение, че английските работници се стремят към освобождение или подобрене на собствената си участ, като задължително го правят в полза на цялото човечество; но англичаните не знаят и не търсят това; французите, напротив, знаят и търсят, което според нас представлява огромната разлика в полза на французите и придава действително световен смисъл и характер на всичките им революционни движения. – Б.а.

себе си. Напразно политическите позитивисти и радикалите републиканци, като г-н Гамбета, се опитват и се стараят да отклонят френския пролетариат от тази космополитична посока и да го уверят, че трябва да се замисли за подредбата на собствените си, предимно национални дела, свързани с патриотичната идея за величие, слава и политическо доминиране на френската държава, да подсигури в нея собствената си свобода и собственото си благополучие, преди да мечтае за освобождаването на цялото човечество и на целия свят. Усилията им изглеждат твърде благоразумни, но са безплодни – природата не може да бъде преправена, а тази мечта става природа на френския пролетариат и прогонва от въображението и сърцето му последните остатъци на държавнически патриотизъм.

Събитията от 1870–1871 г.¹ доказват това изцяло. Да, във всички градове на Франция пролетариатът изисква масово въоръжаване и противопоставяне на немците; няма съмнение, че той би осъществил това намерение, ако не го парализират, от една страна, подлият страх и повсеместната измяна на повечето от буржоазната класа, предпочитащи многократно да се подчинят на прусациите, отколкото да предоставят оръжие в ръцете на пролетариата; а от друга страна, систематичното реакционно противодействие на „правителството на народната защита“ в Париж и в провинцията, също толкова противонародна опозиция на диктатора и патриот Гамбета.

Но като се въоръжават, доколкото е възможно при тези обстоятелства, срещу немските завоеватели, френските работници са твърдо убедени, че ще се борят както за свободата и правата на немския пролетарий, така и за собствените си. Те са загрижени не за величието и честта на френската държава, а за победата на пролетариата над омразната военна сила, която служи в ръцете на буржоазията срещу тях като средство за поробване. Те ненавиждат немската армия не защото е немска, а защото е армия. Армията, използвана от г-н Тиер срещу Парижката комуна, е френска; обаче извършва за броени дни много повече злодеяния и престъпления, отколкото немската армия през цялата война. Отсега нататък за пролетариата всяка армия, собствена или чуж-

¹ Става дума за Френско-пруската война от 1870–1871 г. – Б.пр.

да, е еднакво враждебна и френските работници знаят това; ето защо тяхното опълчение съвсем не е патриотично.

Въстанието на Парижката комуна срещу версайското народно събрание¹ и срещу спасителя на отечеството – Тиер, извършено от парижките работници пред очите на немската армия, все още обсадила Париж, открива и обяснява напълно тази единствена страст, която сега подбужда френския пролетариат, за когото вече няма друго дело, друга цел и друга война, освен социално-революционните.

От друга страна, това съвсем обяснява необузданата липса на самообладание, обзела сърцата на версайските управници и представители, както и нечуваните злодеяния, извършени под прякото им ръководство и благословия над победените комунари. Действително, от гледна точка на държавническия патриотизъм, парижките работници извършват ужасно престъпление: пред очите на немската армия, която все още обсажда Париж и току-що разгромила отечеството, потъпкала националната му мощ и величие и сразила в сърцето националната чест, те, обладани от дива космополитична социално-революционна страст, провъзгласяват окончателното разрушаване на френската държава, разтрогването на държавническото единство на Франция, което не е съвместимо с автономията на френските комуни. Немците само смаяват границите и силата на тяхното политическо отечество, а те искат съвсем да го ликвидират и като проява на тази изменническа цел сричат на пух и прах Вандомската колона, величественото свидетелство на отминалата френска слава!²

¹ През март 1871 г. в резултат от неуспешния опит да бъдат разоръжени парижките работници буржоазното правителство, начело с А. Тиер (създадено на 17 февр. 1870 г. на заседание на Националното събрание в Бордо), е принудено да бяга във Версай – предградие на 17 км от Париж, откъдето ръководи борбата с Парижката комуна. Оттук и названието „версайско събрание“. – Б.пр.

² Вандомската колона със статуята на Наполен I е издигната на Вандомския площад в Париж в периода 1806–1810 г. за отбелязване на победата на френската армия над австрийската и руска армии. Парижките комунари събарят колоната през 1871 г., но по-късно тя е възстановена. – Б.пр.